

КЪОСТАЙЫ БÆРÆГБОН (БАЦÆТТАЕГÆНÆН КЬОРД)

Бацаттæ кодта:
ирон æвзаджы хъомылгæнæг
Плиты Альбина

2021 аз.

Залы Къостайы портрет, йæ бынмæ дидинджытæ. Ауыгъд Къостайы конд нывтæ. Ирон фандыры цагъдмæ арбацыдысты сывæллæттæ. Сæ бандæтты раз æрлæуудысты.

Хъомылгæнæг: Уæ бон хорз нæ зынаргъ хистæртæ, æгас цæут нæ гыццыл хуртæ.
Æрбадут уæ бандæттыл æмæ байхъусут уыци –уыцитæм:

Мэргтэн махай нэй хэдзар
Æмэхъарм бэстэм тэхынц
Адэм бафснайдтой тыллэг
Ома ралэууыд .....(фæззæг).

Күйд уәм кәсі, цавәр афәдзы афон наем аәрбалаууыд?

Сывæллæттæ: фæззæг, ралæууыд фæззæг.

Хъомылгәнәг: раст загъят. фәzzәг дзәгъәлы нә хоныңц
бәркаджын, сызгъәрин, рәдау. фәzzәджы нә хүимтә фестыңц сой әмәе бәркад.
Ноджы ма фәzzәг бәркаджын у нә куырыхон, номдзыд поэт Хетәгкаты Къостайы
ләвәрттәй. Күйд зонут афтәмәй Къоста райгуырд фәzzәджы 15 октябры. Цы
ләвәрттә нын ныуагъта уыданәй кәңцидәртимә мах базонгә стәм. Къоста бирә
әмдзәвгәтә ныфғыста сывәлләттән. Нә зәрдым ма сәе аәрлаууын кәнәм.

Сывæллæттæ: «Уасæг», «Гино», «Фæззæг», «Цъиу æмæ сывæллæттæ», «Ærra фыййау», Бирæгъ æмæ хърихъупп».....

Презентация

Хъомылгæнаæг: æмдзæвгæ «Фæззæг» бакæсдзæн Баскатаы Арланда.

Ахсаэлы ызгъяэлы
Ләдҗирттәг фәбур
Мигъ бады цәгаты
Нәйә тавы хур....

Æркарстам , æрластам
Нæ хортæ, нæ хос...
Чи кусы йæ мусы,
Чи лвыны йæ фос....
Хор бирæ, фос бирæ
Хуыцауы фæрцы...

Нæ хохбæсты бærкад

Цы диссаг дæ, цы!...

Амдзæвгæ «Дзывылдар» бакæсдзæн Тебиаты Ацæмаз.

Әңгүйрдар – дзывылдар,

Кәм хәттыс зымәг?

Цы бæстæ, цы хæхтæ

Фәтәхыс уынағ?

Кәм рәзынц, кәм цәрынц

Дæ хотæ, дæ мад?

Тæхуды, тæхуды,

Кәмән ис дә цард!

Хъомылгæнæг: Хетæгкаты Леуаны фырт Къоста райгуырд 1859 азы Нары хъæуы. Хæрз чысыл ма уыд, афтæ амард йæ мад Губаты Маргъо. Імæ йæ схаста се рвадæлты ус Чендзе. Къоста Нары райдиан скъюла куы фæци каст, уæд ахуыр кодта Дзæуджыхъæуы прогимназийы. Уый фæстæ та Стыраполы гимназийы. Къоста тынг бирæ уарзта нывгæннын æмæ 1881 азы бацыд нывгæнæн академимæ. Ныв кæнynын ын амыдта Василий Смирнов.

Амдзæвгæ «Лæггау» бакæсдзæн Баситы Хетаг.

Фест райсомәй, ләгәу,

Ныхс сапонәй дәхи

Æмæ-иу скув: Хұыщау,

Фәдзәхсын дыл мәхи!

Дзул к'уайд, уәд бәргә,

Дæу дæр дзы хай фæуид!

Күй нэе уа, уад хэргэ!

Кәрдзынәй стонг аервите

Цэтигээ дэх хызын даг

ъл не скъпамъ вай!

Енээсивэв идэвхийн

Учебник бывает для боя

J. Neurosci., 2001, 21(17):7000-7011

Зондамонæгмæ хъус,
Цы зæгъя, уый-иу кæн,
Зæрдæхъæлдзæгæй кус,
Æмæ бæzzай лæгæн!..

Хъомылгәнәг: 1885 азы Къоста ссыд Ирыстонмæ ёмæ цард Дзæуджыхъæуы.

Күң федта ирон адәмьзын уавәр, уәд йәхъәләс ныннарыд мәстәлгәәд амә зәрдәрисәй. Цыбыр рәстәгмәе йәх ном айхъуыст Ирыстоны әппәт къумты, йәх амдзәвгәтәй «Додой», «Катай», «Сидзәргәс», «Азар».

Æмдзæвгæ «Додой» бакæсдзæн Плиты Ибрагим.

Додой фækæнат, мæ райгуырæн хæхтæ,
Сay фæныкæй уæ куы фенин фæлтау!
Зæй уæ фæласа, нæ тæрхонылæгтæ, —
Иу ма уæ фезмæлæд искуы лæгай!..

Искәй зәрдә уә дзыназгә нырризәд,
Искәмә бахъарәд адәмы хъыг,
Дзыллаїы мәстәй уә исчи фәриссәд,
Иумә уә разынәд иу цәстысыг!..
Фидар рәхыстәй нын не уәнгтә сбастой,
Рухс кувәндәттәй хынджыләгкәенүң,

Мард нын нæ уадзыңц, нæ хæхтæ нын байстой,

Стырэй, чысылэй наэ уистэй наэмьнц...

Иугай ныййыстәм, ныууагътам næ бастан, —
Фос дәр ма афтә ныппырхкән сырд, —
Фезмәл-ма, фезмәл, næ фыйяу, næ фәстан,
Иумæ næ рамбырдкән, арфәйы дзырд!..

Оххай-гъе! Не знаг наэ былмæ фæтæры, —
Кадмæ бæлгæйæ æгадæй мæлæм...
Адæмы фарнаей къæдзæх дæр ныннæры, —
Гъе, мардзæ, исчи! — бынтон сæфт кæнæм!

Хъомылгәнәг: 1889азы мыхуыры рацыд чиныг «Ирон фәндир» . Къоста йæ чиньиджы равдыста хæххон мæгуыр адæмы цард , адæмы бæлицтæ ѡмæ хъуыдитæ, хæххон æрдзы тызмæг нывтæ, сарæста диссаджы цардæгас обрæтæ. Äрмæст сæ иунаг хатт чи бакæса, уымæй дæр никуы уал ферох уыдзысты адæмы мæгуыр царды нывтæ.

Зарæг Къостайыл.

Хъазт

Хъомылгæнæг: «Балцы зараг» бакæсдзæн Бицьоты Марк.

Цәйут, әфсымәртау,
Радтәм наә къухтә
Абон кәрәдзимә,
Иры ләппутә!..

Скәнәм наэ тырыса
Дзылләйы номәй.
Рухсмаэ аңаэзивәг
Цомут аңгомәй!..

Растдзинад уарзынай
Скæнæм нæ фæндаг...
Гъе, мардзæ, магуса!
Фесæф, нæуæндаг!..

Къоста тынг бирæ уарзта сабиты, ахуыр сæ кодта күйд хъæуы хи дарын, күйд хъæуы ахуыр кæнын. Нæхи æмбарынхъом куы фæвæййæм , уæдæй фæстæмæ не мдзу кæнынц Къостайы æнæмæлгæ æмдзæвгæтæ. Къоста бындур æрæвæрдта ирон литературон æвзаг æмæ ирон аив литератураийæн.

Амдзæвгæ «Арра фыййау» бакæсдзæн Туаты Сослан.

Раджы хохы цъуппæй касти Иу æрра фыйяу,

Мигъ ёнгом йæ быны бадти,
Урс цагъд къуымбилау.
Бахъазыд дын æм йæ зæрдæ, -
Тækкæ былгæрон,
Дурыл авæрдта йæ къæхтæ:
«Агæпп æм кæнон, -
Загъта, — фос уал ам мæ сæрмæ
Хизæд уæзæгыл,
Æз фæхуысдзынæн изæрмæ
Уышы бæмбæгыл...»
Дардыл йе уæнгтæ фæхаста, -
Гъопп! — зæгъгæ, йæхи
Пуртийы зыввыйтт фæласта...
Лæг ныххæррæгъ и!

Хъомылгэнэг: Сывæллæтгæ, куыд зонут афтæмæй Къоста уыд тынг хорз нывгæнæг. Ёрбакæсут-ма йын йæ нывтæм, æмæ мын зæгъут цавæртæ дзы зонут. «Дондзау», «æрдзон хид», «Хъуыггэнæг Зæд», «Дурсæтджытæ».

Сабитæ, мæн фæнды сымахæн Къостайы цардæй иу цау радзурын. Къоста тынг уарзта йæ райгуырæн бæстæ, йæ адæмы. Фæлæ нæ уарзта ахæмты, кæңытæ паддахады хицауады фарс уыдьсты. Рагæй дæр инæлар Хораны фыртимæ нæ фидыдтой. Фыццаг хатт куы фембæлдысты, уæд Къостайыл уыд хұымæтæг уæлæдарæс. Хораны фырт ын йæ къух нæ райста, йæ сærмæ йæ нæ æрхаста. Ома мæгуыр , гæвзыкк лæгмæ мæ къух куыд радтон. Иннæ хатт куы фембæлдысты уæд Къоста уыд хæрзарæст. Инæлар æм йæ къух куы æрбадаргъ кодта, уæд æм Къоста бадардта йæ цъухъхъайы фаджи.

Хораны фырт джихауәй баззад.

-Аис,әй, аис, ды салам дәгтүс мәнән нә, фәлә мә уәләдарәсән.

Амдзаевгэ «Бирæгъ амæ хьрихъүүп» бакæсдзæн Плиты Ибрагим.

Алчи зыдгәнәджы

Бирæгъ фæхоны.

Бирæгъ зыл кæй кæны. —

Чилæрил зоны

Раджы та иу бирæгъ
Нард хæдмæл хордта,
Афтæмæй адæмæн
Тугуарæн кодта.
Диссаг æвналынмæ, —
Цас ын æнтысти!
Уалынмæ уæныстæг
Хурхы нынныхти.
Атылди, адаргъ и,
Нал уыд йæ сæрæн...
Амонд йæ хъахъхъæнæг
Ахæм æвзæрæн!
Хърихъупп хæстæджыты
Донбылтыл зилы...
Бирæгъ йæ цыппæртæ
Хърихъупмæ тилы.
— Ай та цы диссаг у? —
Рагæй аæræгмæ
Никуы мæм бабæллыд
Бирæгъ хæстæгмæ...
Хърихъупп фæзæрдæлхæд,
Абадт йæ цуры:
— Цæй-ма, цы мæ кæньюс?..
Сырд ма кæм дзуры!
Иу цæст ма фезмæллыд,
Иннаæ ныдздзагъыр...
Хърихъупп цæстæнгасыл
Рагæй уыд ахуыр, —
Бирæгъы хъæлæсы
Фатау фæцавта
Даргъ бырынкъ, афтæмæй
Уæныстæг сдавта.

Бирæгъ ысулæфыд...
Фервæт нæ рынчын!..
Хърихъупп æм бадзырдта:
— Цæй-ма, мæ мызд мын!
Сырд дын фæхъæрласта:
— Гъæ, дзæгъæлхæтæг!
Гас мын кæй бazzаддæ
Абон дæхæдæг!
Бузныг цæуылнаæ дæ,
Гайтма мæ дзыхæй
Де взæр лæгуын къоппа
Райстай дзæбæхæй?!.
Барст дын уæд ацы хатт,
Ацы тыхтона!
Искуы ма фембæлæм, —
Додой дæ къона!

Хъомылгæнæг: Къоста райгуырд æнустæм, никуы фeroх уыдзæн йæ ном канд ирон адæмæй нæ фæлæ иннаæ адæмыхæттытæй дæр. Аивгъуыйдзысты азтæ, æнустæ, фæлæ Къоста ирон фæсивæдæн æнустæм уыдзæн фæзминаг айвады дæр æмæ царды дæр, уымæн æмæ уый уыд номдзыд фыссæг æмæ стыр адæймаг.

Æмдæвгæ «Кæм дæ Къоста» бакæсдзæн Гогаты Альбина.

Кæм дæ, Къоста!
Ды не стыр ныфс, нæ уарzt дæ,
Æнæ дæу- сидзæр Иры зæхх, æдзыт
О, Хетаджы фырт, чи загъта ды мард дæ
Фæззын, æрвнæрдау азæла дæ дзырд.

Хъомылгæнæг : Чи уыд Хетæгкаты Къоста?

Кæм райгуырд Къоста?

Цавæр æмдæвгæтæ ныффыста сабитæн?

Йæ чиныджы ном куыд ысхуыдта?

Нæ зынаргъ уазджытæ, сабитæ, Къостайы номыл бæраегбон кæронмæ æрхæцæ.

Бакæсут нæ кæронбæттæны чызджыты рæсугъд кафтмæ.

Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

